

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.1>

КУНЕНКО І.С.

**ЮСТИЦІЯ: ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ
З ДЕЯКИМИ БЛИЗЬКИМИ ПРАВОВИМИ ПОНЯТТЯМИ**

**JUSTICE: TO THE ISSUE OF CORRELATION
WITH SOME RELATED LEGAL CONCEPTS**

В статті здійснюється теоретичний аналіз терміну «юстиція» та досліджується його співвідношення із близькими поняттями, що використовуються у науковій літературі, законодавстві та на практиці. Зазначається, що в юридичній науці не сформувалося усталеного визначення поняття «юстиція», його розглядають у вузькому та широкому значенні, часто використовують як синонім до таких понять як «правосуддя», «справедливість», «судочинство», «юрисдикція». Автор зауважує, що неоднозначність трактування вищезгаданих понять, їх ототожнення в юридичній науці, створює підстави для неоднакового праворозуміння та негативно відображається на їх застосуванні в юридичній практиці.

Досліджено, що поняття «юстиція» так само як і суміжні поняття такі як «правосуддя», «судочинство» часто вживаються в нормативно-правових актах, рішеннях і ухвалах Конституційного Суду України при цьому їх значення на сьогоднішній день залишаються не визначеними і не розкриваються.

На основі вивчення різних наукових джерел, чинного законодавства, практики Конституційного Суду України пропонується: 1) поняття «юстиція» трактувати як діяльність держави, спрямовану на запобігання, виявлення та усунення порушень права, що здійснюється системою органів та установ держави, основним завданням яких є реалізація державної правової політики, що спрямована на підтримання законності, захисту прав та свобод людини та громадянина, забезпечення функціонування системи правосуддя; 2) поняття «правосуддя» визначати як спосіб вирішення спору про право, який здійснюється судом на підставі закону та принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму; 3) поняття «судочинство» розуміти як безпосередню діяльність суду, процесуальну форму здійснення правосуддя.

Ключові слова: юстиція, правосуддя, справедливість, суд, судочинство.

The article provides a theoretical analysis of the term «justice» and examines its correlation with related concepts used in the scientific literature, legislation and practice. It is noted that in legal science there is no established definition of the concept of «justice»; it is considered in a narrow and broad sense, often used as a synonym for such concepts as «justice», «fairness», «judicial proceedings», «jurisdiction». The author notes that ambiguity in the interpretation of the aforementioned concepts and their identification in legal science creates grounds for unequal legal understanding and negatively affects their application in legal practice.

The author shows that the concept of «justice», as well as related concepts such as «justice» and «judicial proceedings», are often used in legal acts, decisions and resolutions of the Constitutional Court of Ukraine, and their meanings remain undefined and not disclosed to date.

Based on the study of various scientific sources, current legislation, and the practice of the Constitutional Court of Ukraine, the author suggests that: 1) to interpret the concept of «justice» as the State's activity aimed at preventing, detecting and eliminating violations of law, which is carried out by the system of bodies and institutions of the State whose main task is to implement the State legal policy aimed at maintaining the rule of law, protecting human and civil rights and freedoms, and ensuring the functioning of the justice system; 2) to define the concept of «justice» as a method of resolving a dispute about law which is carried out by a court on the basis of law and the principles of justice, equality, freedom and humanism; 3) the concept of «judicial proceedings» should be understood as a direct activity of the court, a procedural form of administration of justice.

Key words: *justice (lat. justitia), justice, fairness, court, legal proceedings.*

Вступ. В юридичній науці та практиці термін «юстиція», є широковживаним та застосовується у різних галузях правах, використовується і в інших сферах життя суспільства та в повсякденному житті громадян. Однак, до цього часу не має однозначного чіткого розуміння та законодавчого закріплення. І, хоча однією з основних вимог до термінології будь-якої науки, у тому числі і юридичної, є наявність дефініції (визначень) термінів та їх однозначність, юстицію розглядають у вузькому та широкому значенні, часто використовують як синонім до таких понять як «правосуддя», «справедливість», «судочинство», ототожнюють з «юрисдикцією».

В юридичній науці на сьогодні склалася ситуація, при якій можна констатувати відсутність не тільки усталеного визначення поняття «юстиція», а навіть більш-менш єдиної позиції вчених щодо цього питання. Тому, в статті звертається увага на потребу формулювання чіткої та однозначної його дефініції та на практичну необхідність його нормативного визначення.

Вивченням юстиції в різних аспектах, в тому числі щодо питання її розвитку та становлення, формування поняття, сучасного стану інтерпретації та подальшого удосконалення щодо цього як теорії, так і чинного законодавства займалися такі науковці як В. Авер'янов, Ю. Битяк, І. Коліушко, В. Колпаков, Р. Куйбіда, О. Гусарева, В. Кудрявцев, М. Матузів, І. Онопчук, Ю. Педько, Ю. Тихомиров, Т. Цимбалістий, Ю. Шемшученко та ін.

Постановка завдання. Мета статті дослідити визначення поняття «юстиція» в науковій літературі та законодавстві, встановити його співвідношення в юридичній науці та практиці з такими правовими категоріями як «правосуддя», «судочинство», та, проаналізувавши результати дослідження, обґрунтувати власний підхід до вирішення зазначеного питання.

Результати дослідження. Перш за все, слід зазначити, що не у всіх наукових працях, присвячених юстиції, дається визначення цьому поняттю.

Так, Т. Цимбалістий, досліджуючи конституційну юстицію, не надає визначення даного терміну, натомість вживає його як синонім до понять «правосуддя», «юрисдикція», «судовий контроль». Зокрема, зазначає, що головною гарантією правової охорони Конституції є діяльність спеціалізованого органу судового конституційного контролю – органу конституційної юстиції (юрисдикції), яким в Україні є Конституційний Суд України [1].

У науковій праці, присвяченій функціонуванню Конституційного Суду України, автори також уникають використовувати термін «юстиція», надаючи перевагу поняттю «юрисдикція» [2].

М. Кельман, вивчаючи конституційний контроль, хоч і вживає термін «конституційна юстиція», але не встановлює його зміст та не надає його визначення, при цьому розглядає конституційні суди як державні органи конституційного контролю [3].

На наш погляд, у науковій літературі сформувався три підходи до розуміння поняття «юстиція»: 1) розглядає соціальне значення слова «юстиція», і не надає даному терміну конкретно визначеного юридичного змісту й навантаження; 2) передбачає, що юстиція пов'язана з діяльністю спеціальних судів, квазісудових органів держави, які наділені відповідними повноваженнями щодо вирішення правових конфліктів; діяльність із забезпечення вирішення спорів; 3) зводиться до того, що вчені розглядають юстицію як діяльність держави у встановлених межах, спрямовану на запобігання, виявлення та усунення порушень права або систему органів та установ держави, основним завданням яких є реалізація державної правової політики, що

спрямована на підтримання законності, захисту прав та свобод людини та громадянина, забезпечення функціонування системи правосуддя [4].

Узагальнюючі підходи щодо розуміння юстиції, що існують в літературі, вважаємо, найбільш доцільним і обґрунтованим із варіантів є підхід до визначення поняття «юстиція», що його було запропоновано І. Онопчук, яка визначила юстицію як сферу діяльності держави, спрямовану на запобігання, виявлення та усунення порушень права з метою забезпечення належної реалізації прав і свобод людини, утвердження справедливості та законності в суспільстві [5].

Дослідивши, довідково-енциклопедичну літературу можемо констатувати, що поняття «юстиція» використовується в наступних значеннях: справедливість, правосуддя, сукупність законів, юристи, система судових та пов'язаних з їх діяльністю установ. Крім судів, до цієї системи включають прокуратуру, органи слідства, адвокатуру, нотаріат тощо [6-10]. Більшість із довідкових джерел пов'язують юстицію з правосуддям, і в деяких з них поняття «юстиція» ототожнюється з «правосуддям».

Зокрема, тлумачний словник української мови визначає слово «юстиція» у таких трьох значеннях: 1) суд, судова діяльність держави; правосуддя; 2) сукупність державних органів, що займаються судочинством; 3) юристи [11, с. 1642]. І слово «правосуддя», трактується теж у трьох значеннях, одне з яких повністю збігається із тлумаченням юстиції: 1) суд, судова діяльність держави; юстиція, установи які здійснюють судову діяльність держави; 2) розгляд судових справ, судочинство; 3) справедливий суд [11, с. 1100].

Крім енциклопедичної літератури ототожнення цих термінів зустрічається також і в юридичній науковій літературі.

Так, І. Бовсуновський у своїй науковій роботі «Юстиція як сфера державного управління» стверджує, що термін «юстиція» означає ні що інше як правосуддя, законність, справедливість [12].

У навчальному посібнику «Адміністративне судочинство» юстиція визначається авторами як законність, справедливість, правосуддя, що здійснюється системою судових установ [13].

Натомість В. Бігун визначає правосуддя як категорію, що зазвичай відображає судове здійснення ідеї права. На думку автора, формальною ознакою правосуддя є його здійснення в формі судочинства судами як державними органами, а змістовною – відповідність вимогам справедливості і забезпечення ефективного поновлення в правах. Формальна ознака правосуддя конкретизується у функціональному розумінні правосуддя, яке ототожнює його з судочинством, судовим розглядом справ, тоді як друге, змістовне розуміння, акцентується на внутрішніх характеристиках судової діяльності, наприклад, справедливості як меті правосуддя. Досягнення мети й може слугувати основою телеологічного розуміння правосуддя. Розрізняють правосуддя за критеріями: за видом матеріального права (юстиції): конституційне, цивільне, господарське, кримінальне, податкове, трудове тощо; за суб'єктивним складом: ювенальне (щодо неповнолітніх), адміністративне (між особою та органом влади). Синонім терміна юстиція. Термін, який інколи вживається в назві міністерства чи судового відомства [14].

На нашу думку, поняття юстиція і правосуддя не є синонімами і їх не можна ототожнювати. Ми визначились, що юстиція – це певна сфера діяльності держави, яку здійснюють не лише судові органи держави, але й інші (прокуратура, органи та установи виконання кримінальних покарань тощо), а правосуддя стосується виключно судової влади. І тому, погоджуємося з В. Решота, який розуміє поняття «правосуддя» як основне завдання органів судової влади, які повинні встановити істину у справі, прийняти обґрунтоване і неупереджене рішення, справедливо вирішити спір, захистити права, свободи і законні інтереси людини. Правосуддя, стверджує вказаний автор, реалізовується завдяки його процесуальній формі – судочинству. Судочинство здійснюється судами при розгляді і вирішенні кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справ. Правосуддя здійснюється лише судами, вся сукупність яких утворює систему судів. [15, с. 126].

Отже, як бачимо, юстиція та правосуддя тісно пов'язані з таким поняттям як «судочинство», який так само не має законодавчого закріплення та теоретичної уніфікації, і тому в науці може вживатися як синонім до поняття «правосуддя».

Так, М. Ковалів зазначає, що Конституція України встановлює, що судова влада здійснює конституційне, цивільне, адміністративне та кримінальне судочинство. Всі перераховані види правосуддя отримали детальне законодавче регулювання та практичну реалізацію [16].

Крім того, в одному із довідкових юридичних джерел, під правосуддям розуміють правозастосовчу діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному

порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [17, с. 51]. А «судочинство» визначають як процесуальну форму здійснення правосуддя, діяльність суду; вид державної діяльності, пов'язаної з розглядом і вирішенням цивільних, кримінальних та інших судових справ [18, с. 719]. На нашу думку, ці визначення є дуже подібними, що підтверджує відсутність фактичного розмежування цих понять.

Слід зазначити, що у науковій літературі існує точка зору, що для юридичного фаху існування різних термінів (правосуддя і судочинства) означає наявність різного, специфічного змісту. Буквально термін правосуддя означає «суд за правом», а термін судочинство – «діяльність суду». Тому перший термін акцентує на змісті (за правом), другий – на формі діяльності (діяльність суду) як специфічному смислі термінів [19, с. 28].

На думку О. Колич, правосуддя є більш широкою категорією, аніж судочинство, і включає останнє як форму діяльності суду. Водночас судочинство не завжди можна вважати правосудним. У демократичних державах пріоритетне завдання судової влади – забезпечити панування права, а відтак – гарантувати правосуддя [20].

З вищевикладеного можемо зробити висновок, що такі терміни як «юстиція», «правосуддя», «судочинство» не мають однозначного трактування в юридичній науці і це відображається в юридичній практиці.

Так, в чинному законодавстві, попри широке застосування, нормативного визначення поняття «юстиція», «правосуддя», «судочинство» не закріплено.

Поняття «юстиція» вживається в окремих нормативно-правових актах, зокрема в Положенні про Міністерство Юстиції [21], у назві міністерства, в Концепції реформування кримінальної юстиції України [22]. В Угоді про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції надається визначення «установи юстиції» в Україні – це суди загальної юрисдикції, прокурори усіх рівнів та органи досудового слідства [23].

Поняття «правосуддя» і «судочинство» часто використовуються як в Основному законі, так і в інших нормативно-правових актах. Так, розділ VIII Конституції України має назву «Правосуддя» і в статті 124 зазначається, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. А в статті 129 визначені основні засади судочинства [24]. Також, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», закріплено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства [25]. При цьому значення термінів «правосуддя» та «судочинство» залишається не визначеним і не розкривається.

У мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 закріплено, що: «Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. 2) і в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 13)» [26].

Крім того, Конституційний Суд України в одній з ухвал, зазначив, що відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ [27].

З вищевикладеного залишається незрозумілим, якщо правосуддя – це державна діяльність виключно судів, то який же правовий статус має Вища рада правосуддя? Попри те, що її статус у Конституції України встановлюється у розділі VIII «Правосуддя», цей орган вочевидь не можна віднести до судових. Адже, як зазначено у Законі України «Про Вищу раду правосуддя», вона є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції, законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [28]. Отже, Вищу раду правосуддя не можна віднести до органів, що здійснюють правосуддя, – ні за її статусом, ані за складом.

Висновок. Автор статті погоджується з твердженням що далеко не кожен юридичний термін має законодавчо закріплену дефініцію: термін, що створюється і функціонує у правовій

науці, може не фіксуватися в законах, а мати лише наукову дефініцію (диспозиція правової норми, правова система, правосвідомість). До того ж, у науковій літературі, котра віддзеркалює процес формування правового знання, юридичний термін може мати декілька наукових дефініцій, які презентують різні наукові підходи і школи, різні аспекти вивчення одного й того самого правового поняття. Таке явище не є бажаним у законодавстві. Призначення законодавчих дефініцій полягає в тому, щоб через чітку й однозначну дефініцію певного спеціального поняття забезпечити його правильне розуміння і практичне використання, запобігти будь-яким хибним тлумаченням. Законодавча дефініція має бути єдиною, чіткою, однозначною, стислою, логічно та лінгвістично правильною, узагальненою, містити найсуттєвіші для правильного застосування терміна ознаки предмета або явища [25, с. 39, 43].

Неоднозначне тлумачення термінів «юстиція», «правосуддя», «судочинство», їх ототожнення в науковій літературі створює підстави для їх неоднакового праворозуміння та правозастосування. Отже, для ефективного здійснення державного управління, реалізації державно-правової політики, здійсненні правової реформи необхідно чітко на законодавчому рівні визначити, закріпити та розмежувати поняття «юстиція», «правосуддя», «судочинство».

На нашу думку, поняття «юстиція» слід трактувати як діяльність держави у встановлених межах, спрямовану на запобігання, виявлення та усунення порушень права або систему органів та установ держави, основним завданням яких є реалізація державної правової політики, що спрямована на підтримання законності, захисту прав та свобод людини та громадянина, забезпечення функціонування системи правосуддя. В свою чергу терміни «правосуддя» та «судочинство» належать до діяльності судової влади. «Правосуддя» означає спосіб вирішення спору про право, який здійснюється судом на підставі закону та принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму, а «судочинство» – це безпосередньо діяльність суду, процесуальна форма здійснення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 200 с.
2. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. К.: МП Леся, 2007. 716 с.
3. Кельман М. С. Конституційний контроль як засіб захисту Конституції у національних правових системах континентального права: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.02 НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького К. 2001. 204
4. Куненко І.С. Сучасні методологічні підходи щодо визначення поняття «юстиція». Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 6. 2022. С. 18-24
5. Онопчук І. Ю. Юстиція: до визначення поняття. Правове регулювання економіки. Київ. 2008. С. 99–107.
6. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів : [довідк. вид.]. Харків : Шк., 2006. 1008 с.
7. Велика Українська Енциклопедія. Тематичний Реєстр Гасел з напрямку «Юридичні науки». Ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. К: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с. URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Law_full.pdf
8. Юридична енциклопедія. Редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6 : Т.Я. 499 с.
9. Новий тлумачний словник української мови [Текст]: 42 000 слів: У 4 т.: Для студ. вищих та серед. навч. закл. Уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. К.: Аконіт, 1998..Т. 4: РОБ–Я. 941 с.
10. Етимологічний словник української мови: У 7 т. Редк. О. С. Мельничук та ін. К.: Наук. думка, 1983. Т. 6: У – Я 568 с. URL: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovyuk.htm
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 Уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
12. Бовсуновский И. Юстиция как сфера государственного управления. URL: <https://www.litres.ru/igor-bovsunovskiy/usticiya-kak-sfera-gosudarstvennogo-upravleniya/>
13. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навчальний посібник. Львів: 2014. 596 с.
14. Бігун В. Основи правосуддя (Термінологія. Філософія. Практика). Київ: Інтерсервіс, 2020. 200 с. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/02/Bigun-2020-Osnovy-pravosuddya.pdf>

15. Решота В. В. Проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2016. Вип. 62. Т. 2. С. 119–127.
16. Ковалів М. В. Адміністративне судочинство як форма здійснення судової влади. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2017. № 18. С. 31-35 URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3104>
17. Маляренко В. Т. Юридична енциклопедія : [в 6 т.]. Редкол.: Шемшученко Ю. С. та ін. К. : Юридична думка, 2003. Т. 5. С. 50–51.
18. Сірий М. І. Юридична енциклопедія : [в 6 т.]. Редкол.: Шемшученко Ю. С. та ін. К. : Юридична думка, 2003. Т. 5. С. 718–719.
19. Бернюков А. М., Бігун В. С. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія. К. 2009. 316 с.
20. Колич О. Соціологія правосуддя як напрям соціології права: окремі аспекти. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» № 4(28), 2020. URL: <http://doi.org/10.23939/law2020.28.063>
21. Про Міністерство юстиції України: положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. N 228. Офіційний вісник України від 15.07.2014. № 54. с. 88. ст. 1455.
22. Концепція реформування кримінальної юстиції України: затверджена указом Президента України від 8 квітня 2008 р. Офіційний вісник Президента України від 21.04.2008. № 12. С. 79. – Ст. 486
23. Угода про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції від 27.06.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16.
24. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/find?text=%F1%F3%E4%EE%F7%E8%ED%F1%F2%E2#Text>
25. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. (редакція від 23.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19?find=1&text=%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2#Text>
26. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30.01.2003 № 3-рп/2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>
27. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства “Славутич-Сталь” щодо тлумачення статті 124 Конституції України від 14 жовтня 1997 № 44-з URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97/stru#Stru>
28. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016. № 1798-VIII (редакція від 07.05.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>
29. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки. Юридичні науки. 2009. Т. 90. С. 39–44.